

Європейська інтеграція

Михайло ВОЙНАРЕНКО,
Ольга ГОНЧАР

**ТРАНСФОРМАЦІЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ
ЗА УМОВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Резюме

Зазначено, що основною метою статті є розвиток теоретичних підходів, систематизація результатів аналізу та ідентифікація сучасних тенденцій трансформації соціально-економічних систем за умов інтеграційних перетворень і визначення заходів щодо сприяння ефективній інтеграції української економіки до сучасного міжнародного середовища.

Ідентифіковано особливості та виокремлено проблемні аспекти сучасного етапу соціально-економічного розвитку України. Акцентовано, що динамізм середовища господарювання, глобалізація й інтеграція соціально-економічного простору, інформатизація і запровадження інновацій зумовлюють трансформацію існуючих соціально-економічних систем.

Виявлено фактори, які впливають на формування сучасної соціально-економічної системи, та визначено концептуальні засади забезпечення економічного розвитку України. Зроблено висновок, що для реалізації існуючих завдань забезпечення інтеграційних змін у вітчизняній економіці необхідно розраховувати на власний потенціал і побудову ефективної системи держа-

---

© Михайло Войнаренко, Ольга Гончар, 2018.

Войнаренко Михайло, докт. екон. наук, професор, член-кореспондент НАН України, перший проректор, Хмельницький національний університет, Україна.

Гончар Ольга, докт. екон. наук, професор, професор кафедри маркетингу і торговельного підприємництва, Хмельницький національний університет, Україна.

вного регулювання соціально-економічних процесів у раціональному поєднанні з ринковими механізмами. Запропоновано елементи моделі ефективності формування соціально-демографічного потенціалу.

Звернуто увагу на першочергові напрями державного регулювання соціально-економічного розвитку країни шляхом розробки державних програм у розрізі головних напрямів функціонування соціально-економічних систем та встановлено заходи, які потребують реалізації.

Наголошено на значенні кластерних об'єднань у трансформації суспільства.

Окреслено ключові напрями трансформацій. Обґрунтовано забезпечення результативності державного управління і сприяння реалізації моделі стабілізації та економічного зростання країни.

Ключові слова

Економіка, система управління, інтеграція, світове товариство, ефективність, інновації.

Класифікація за JEL: M00, M21.

Вступ

Характерними рисами сучасного стану української та світової економіки є зростаючий динамізм середовища господарювання, спровокований глобалізацією й інтеграцією соціально-економічного простору, інформатизацією, накопиченням і використанням нових знань. У поєднанні з прискоренням процесів взаємопроникнення діяльності суб'єктів господарювання на суміжні ринки та ринки інших країн це зумовлює трансформацію соціально-економічних систем.

Соціально-економічна система України перебуває на етапі становлення і трансформації у відносно ефективну ліберально-капіталістичну соціально орієнтовану ринкову модель організації суспільства. Її формування ускладнюється фінансовою й соціально-економічною кризою останніх років та війсь-

ковим конфліктом на сході країни. За консенсус-прогнозом Мінекономрозвитку, економічна ситуація в нашій державі може покращитися вже цього року: в 2018 р. реальний ВВП України виросте на 3,2%, а у 2020 р. зростання реального ВВП України становитиме 3,3%, в 2021 р. – 4%; за оцінками Світового банку, ВВП України зросте на 3,5% в 2018 р. і на 4% – у 2019 р. та 2020 р. (Україна. ВВП, Всемирный банк, 15.12.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www./news/money/vsemirnyy-bank-prognoziruuet-rost-vvp-ukrainy-v-2018-2020-godu-226349.html).

Разом з тим, протягом останніх років можна спостерігати тенденцію до зниження реального ВВП, падіння курсу національної валюти й втрату довіри в іноземних інвесторів, що спричиняє ряд негативних явищ у вітчизняній економіці. В доволі складному становищі перебувають усі галузі промисловості, які відіграють важливу роль в економічному зростанні країни, визначають рівень інвестиційної активності, зайнятості населення і формують переважну більшість доходів бюджету. Фактори, які впливають на зниження результативності української економіки, виявлено давно, але через відсутність дієвих антикризових заходів ситуація у політичній, економічній та соціальній сферах продовжує ускладнюватися. Існує актуальна необхідність запровадження у вітчизняну практику інноваційних методів і новітніх технологій управління соціально-економічними процесами з урахуванням того, що за умов соціально-економічної кризи регулююча роль влади має бути головною умовою успішного завершення перехідного процесу розбудови сучасної соціально-економічної системи країни.

Метою дослідження є розвиток теоретичних підходів, систематизація результатів аналізу та ідентифікація сучасних тенденцій трансформації соціально-економічних систем за умов інтеграційних перетворень і визначення основних заходів щодо сприяння ефективній інтеграції української економіки до сучасного міжнародного середовища.

Об'єкт дослідження – відкриті господарські та соціально-економічні системи країни як організаційно неоднорідні, складні структури, які характеризуються самоорганізацією і саморозвитком.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади трансформації економічних систем в умовах глобалізації та концептуальні підвалини їх інтеграції до сучасного світогосподарського середовища.

Відповідно до мети, сформульовано основні завдання дослідження:

- на основі аналізу найвидатніших інтеграційних і трансформаційних теорій виділити фактори, які зумовлюють зміни соціально-економічних систем;
- визначити нові підходи у формуванні виваженої ефективної державної економічної політики для реалізації завдань перехідного етапу до втілення реальних моделей соціально-економічного роз-

витку з орієнтацією на високотехнологічні галузі й конкурентоспроможні продукти;

- розробити науково-практичні рекомендації щодо сприяння ефективності трансформації вітчизняних соціально-економічних систем за умов інтеграційних перетворень.

1. Літературний огляд

Дослідженню трансформаційної проблематики присвятили фундаментальні праці філософсько-методологічного характеру науковці, які пояснюють поведінку складних, нерівноважних систем: Н. Моїсєєв, І. Пригожин, У. Ростоу, І. Стенгерс, Г. Хакен; сформували концепції теорій соціальної та культурної динаміки: Е. Гідденс, К. Поппер, П. Сорокін, А. Тойнбі, С. Хан-тінгтон; розробили дослідницькі програми порівняльного аналізу економічних систем: Т. Купманс – Дж. Монтіас і Е. Нойбергер – У. Даффі та порівняльного інституційного аналізу: А. Грейф і М. Аокі й ін.

Сьогодні економічна теорія має суттєві наукові напрацювання у сфері емпіричних досліджень, теоретичного аналізу та узагальнення практичного досвіду. Значний внесок у розвиток теорії економічних трансформацій зробили відомі українські й зарубіжні вчені: Л. Абалкін, В. Базилевич, Л. Бальцеревич, А. Гальчинський, В. Геєць, Л. Євстігнєєва, О. Леонов, М. Скрипніченко, Дж. Стігліц, В. Тарасевич, О. Черняк, А. Чухно та ін. Економічні трансформації в контексті інтеграційних процесів міжнародної економіки узагальнено у працях Е. Азроянца, Е. Кочетова, Д. Лук'яненка, Є. Савельєва, С. Соколенка, Дж. Сороса, Дж. Томпсона, А. Філіпенка, П. Хірста, Ю. Яковця й ін.

Однак, незважаючи на наявні здобутки, необхідність дослідження динамічних, складних трансформаційних процесів у реаліях української економіки і механізмів ефективної інтеграції України до глобального світового середовища залишається актуальною.

2. Методологія дослідження

2.1. Огляд літератури

Для виокремлення переліку факторів, які впливають на ефективність соціально-економічних систем за умов трансформаційних перетворень, ми проаналізували основні теорії змісту та шляхів подолання кризових явищ, які сформували такі науковці: В. М. Геєць (2013), Т. О. Гаврилко (2010), А. А. Гриценко (2014), М. І. Зверяков (2015), Е. М. Коротков (2001), Е. М. Лібанова (2010), О. М. Полінкевич (2016), В. М. Тарасевич (2013), Ю. В. Яковець (1999) й ін., а також результати системного аналізу, проведеного Інститутом економіки і прогнозування НАН України, та власних досліджень (М. П. Войнаренко, 2014; М. Р. Voynarenko, 2014; О. І. Гончар, 2015).

Теоретичні й прикладні аспекти моделювання процесів соціально-економічного розвитку України та управління ними мають глибоке наукове підґрунтя і практичну апробацію, але складна економічна ситуація в країні та отримані результати проведеного системного аналізу потребують теоретичного обґрунтування виявлених економічних і соціальних проблем та розробки системи заходів для виведення України з кризового стану.

Узагальнений міжнародний досвід соціально-економічного розвитку низки країн дає змогу виокремити загальні, найбільш характерні риси як для визначення певного типу соціально-економічної формації, так і для можливості його детальної характеристики та оцінки з метою забезпечення поглибленого вивчення тенденцій розвитку окремої країни з урахуванням її національних особливостей.

Таким чином, теоретичне дослідження суспільно-економічних формацій дає змогу розглядати суспільство як цілісну соціально-економічну систему, що функціонує і розвивається за своїми економічними законами на основі історично-діалектичної єдності продуктивних сил та виробничих відносин і охоплює історичні процеси трансформації й взаємодії останніх: незавершених виробничих відносин попередньої формації, сформованих виробничих відносин теперішньої та започаткованих виробничих відносин для переходу до наступного етапу розвитку або до нової суспільно-економічної формації. Так склалось історично, що в деяких країнах такий перехід відбувається стихійно, а окремим з них вдається спрямовувати свій економічний розвиток згідно з дією економічних законів, принципів моралі й культури. В першому випадку можна стверджувати про змішані моделі соціально-економічного розвитку, а в другому – про чітко визначену модель розвитку країни.

2.2. Аналіз

Глобалізація та інтеграція є найважливішими силами, які визначають розвиток світової економіки. Глобалізація як процес «відкриття» кордонів між країнами була ініційована США і забезпечувала розвинутим країнам можливість екстенсивного економічного зростання за рахунок доступу до зовнішніх сировинних ринків. При цьому нові ринки збуту сприяли уникненню кризи перевиробництва. Такий механізм розвитку обмежував кількість країн, які отримують переваги від глобалізації. Країни, які розвиваються, брали участь у міжнародному ринку як постачальники сировини та ставали ринками збуту.

Економіка України, як зазначалось вище, перебуває на перехідному етапі розбудови ринкової економіки. Трансформаційний період у різних пост-соціалістичних країнах розпочався у 90-х рр. ХХ ст. з курсу реформ, спрямованих на перехід від централізованої планової економіки до ринкових відносин шляхом розвитку малого і середнього підприємництва та приватизації. Здебільшого у країнах Центрально-Східної Європи перехідний період успішно пройдений і закінчився вступом до НАТО та ЄС на початку 2000-х рр.

На жаль, Україні не вдалося отримати таких позитивних результатів. Значні фінансово-економічні, внутрішні й зовнішньополітичні кризи і збройний конфлікт на сході країни спричинили суттєве скорочення виробництва, падіння експорту, знецінення валюти, зменшення доходів населення та погіршення соціально-демографічних показників. Нестабільність нормативно-правової бази ведення бізнесу знижує довіру інвесторів і спричиняє проблеми щодо інвестування у вітчизняну економіку.

Для реалізації існуючих завдань щодо інтеграційних змін українській економіці необхідно розраховувати на власний потенціал та побудову ефективної системи державного регулювання соціально-економічних процесів у раціональному поєднанні з ринковими механізмами. Державне регулювання доцільно здійснювати передусім шляхом розробки державних програм соціально-економічного розвитку в розрізі визначальних напрямів функціонування соціально-економічних систем. Основними заходами, які потребують реалізації, є:

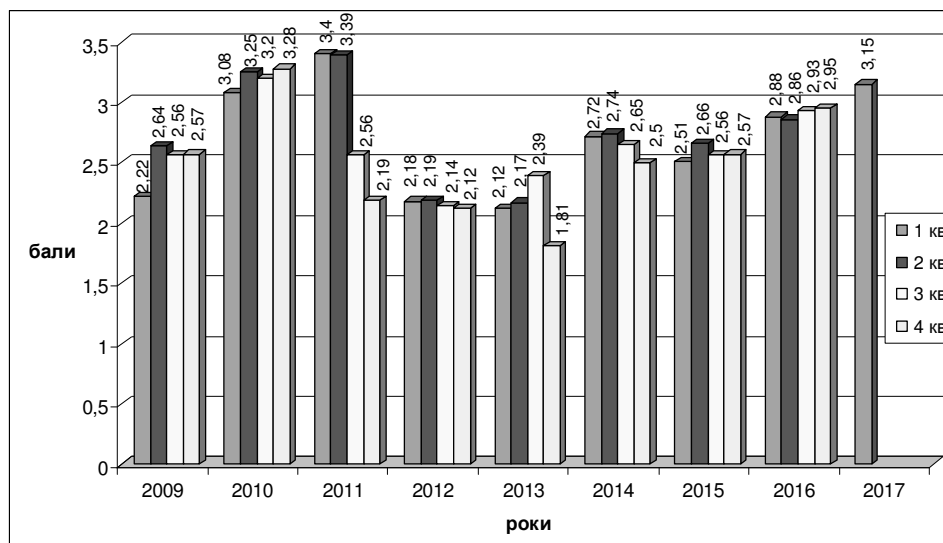
- селективна підтримка стратегічних галузей шляхом бюджетного фінансування;
- фінансування і розвиток освітньої сфери та науково-дослідної діяльності;
- стимулювання розвитку національних компаній і використання ними інноваційних технологій;
- стандартизація та контроль якості вітчизняної продукції, забезпечення її відповідності міжнародним стандартам;

- сприяння товарному експорту і регулювання імпорту товарів;
- запровадження індикативного планування, яке сприятиме обґрунтуванню концепції ефективної соціально-економічної політики у взаємозв'язку з прогнозами функціонування економіки, державними програмами та системою індикаторів розвитку і ключових важелів державного впливу на соціальні й економічні процеси.

Проведене щоквартальне дослідження Європейської бізнес-асоціації свідчить про те, що компанії, які працюють у нашій державі, погіршували свою оцінку інвестиційного клімату в Україні з кінця 2011 р. Особливо низькою ця оцінка була у четвертому кварталі 2013 р. У першій половині 2017 р. індекс інвестиційної привабливості нашої держави помітно зріс і становив 3,15 бала за 5-бальною шкалою. Впродовж 2016 р. індекс мав стійку тенденцію до зростання. Останній раз позначка індексу була більшою за 3 бали лише наприкінці 2011 р. (рис. 1).

Рисунок 1

Бальна оцінка інвестиційного клімату в Україні за даними Європейської бізнес-асоціації в 2017 р.

Джерело: <http://news.finance.ua/ua/news/-/361677/biznes-pogirshyv-otsinku-investklimatu-ukrayiny-cherez-koruptsiyu-doslidzhennya>.

Серед 98 компаній-членів асоціації, які взяли участь в опитуванні, 89% висловили невдоволення станом інвестиційного клімату в країні: рівень боротьби з корупцією не відповідає її розмірам, реформи здійснюються повільно, відсутність дієвої та законодавчої нормативно-правової бази зупиняє нових інвесторів від вкладення коштів в Україну як у перспективний ринок.

Плануючи і здійснюючи глобальні структурні зміни, потрібно враховувати, що разом із позитивними факторами впливу іноземних інвестицій на зростання національної економіки можуть виникати також потенційні негативні наслідки. Основні з них є такими: посилення конкуренції, витіснення українських інвестицій та компаній, сприяння переміщенню капіталу з країни на основі різних схем ціноутворення і внутрішнього перерозподілу фінансових ресурсів. Наприклад, з території України за період 2008–2014 рр. переведено у вигляді виплат дивідендів та відсотків нерезидентам в іноземній валюті майже 58 млрд. дол. США, хоча за сприятливої інвестиційної політики держави й організації належного контролю виплати нерезидентам могли би належати до значної суми відносно дешевших інвестицій внутрішнього походження (В. М. Геєць, 2015).

Українська економіка і бізнес, незважаючи на зусилля, все ще залишаються низько конкурентними. Тому протистояти міжнародним викликам може тільки держава. Це потребує розробки обґрунтованої, ефективної інвестиційної політики та нормативно-правового підґрунтя для регулювання.

На формування сучасної соціально-економічної системи України впливають численні фактори. Чи не найбільш впливовими є інституційні. Навіть незначні порушення в інституціональній структурі призводять до суттєвих (часто непоправних) ускладнень в економічному середовищі. Усе це стримує зростання темпів розвитку економіки країни. Саме тому проблема інституціональних перетворень в умовах трансформації соціально-економічних систем набуває особливого значення. На державному рівні має бути сформована політика створення інститутів, необхідних для успішного формування сучасних економічних відносин.

Важливе значення для держави має завдання щодо формування інститутів розвитку. Наша країна з питань формування інститутів розвитку суттєво відстає від інших держав: у Польщі, наприклад, функціонує понад 60 індустриальних парків, а в США – понад 400. Отже, інституційне середовище української економіки не досягає належного рівня розвинених країн світу і не здатне протистояти викликам другої поспіль кризи системного характеру, започаткованої світовою кризою у 2008–2009 рр. Причиною цього стали попередньо накопичені диспропорції між динамікою ВВП, зростанням інновацій та реальних доходів населення. Так, на 2014 р. індекс вкладень в основний капітал дорівнював 44,4% від рівня 1990 р., тоді як темпи зростання реального наявного доходу населення в 2014 р. до 1990 р. становили 125,4%, а ВВП 2014 р. до 1990 р. – 64,8%. Загальний рівень виробництва не досягає рівня 1990 р., повністю зруйнована галузева структура, а рівень

розшарування населення за доходами надмірно високий. Одержані розрахунки підтверджують виникнення передумов для кризи в Україні, яка, як і більшість країн, зазнала втрат від переміщення капіталу за її межі, що призвело до найбільшого падіння ВВП серед країн світу (А. Гриценко, 2014).

Ще одним важливим ключовим процесом у стартових умовах економічних перетворень має стати розвиток інформаційних систем як складних полісистемних соціоекономічних утворень, які стають рушійною силою для позитивних змін в усіх галузях народного господарства та в усіх сферах життєдіяльності людини. Інформаційні технології й системи за умови їх правильного, організованого використання здатні забезпечити економічне зростання шляхом стимулювання конкуренції, сприяння розширенню виробництва й підвищення продуктивності праці.

Про реалізацію багатьох напрямків у практичну діяльність та переваги нашої держави порівняно з розвиненими країнами у сфері інформаційно-комп'ютерних технологій свідчать такі факти. За оцінками Фонду «A Ventures Capital», в Україні до 2012 р. вже сформована мультимільярдна ІТ-індустрія. У місцевих ІТ-компаніях працюють близько 100 тис. програмістів, які досягли рівня розробників світового класу. В 2012 р. Україна перебувала на першому місці за кількістю розробників у Східній і Центральній Європі (Д. Єрсьомін, 2017).

Протягом останніх років наша держава входить до п'ятірки світових лідерів з експорту програмної продукції. Україну випереджають тільки Індія, Китай, Росія та Бразилія. Вітчизняна ІТ-галузь охоплює понад 200 тис. підприємств, їх загальний валовий дохід дорівнює 12 млрд. грн. на рік. Експорт послуг інформаційно-комп'ютерних технологій становить 9,5 млрд. грн., або 80% від загального доходу держави.

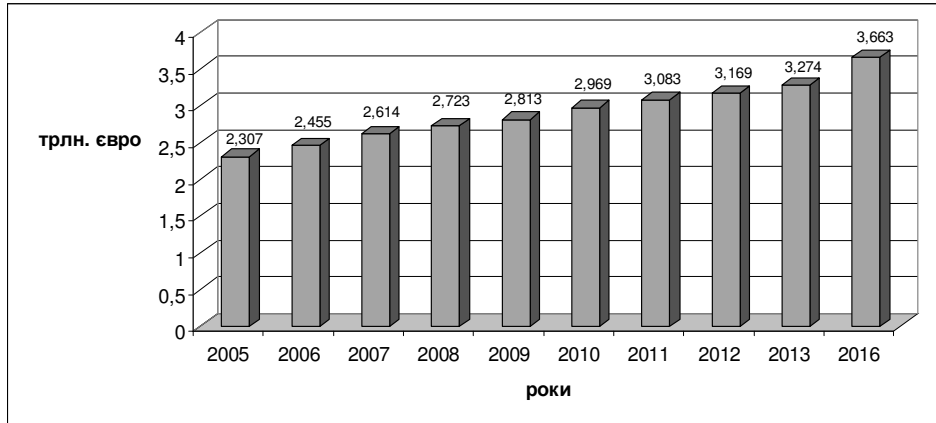
Таким чином, Україна має потужний інтелектуальний потенціал та може стати одним із найбільших виробників програмного забезпечення у світі, що, перш за все, принесе значний дохід державі. Про велике значення ІТ-технологій для економічного зростання свідчать статистичні дані. Розглянемо зростання доходів цієї галузі у світі впродовж останніх десяти років (рис. 2).

Отже, очікувалось, що у 2016 р. ІТ-ринок отримає дохід майже в 3,7 трлн. євро. За прогнозними даними, світовий ВВП того часу становитиме 60,7 трлн. євро. Таким чином, частка ІТ-ринку у світовому ВВП дорівнює майже 6,2%, тоді як у 2013 р. така частка становила 5%.

Економічна ситуація для українських промислових підприємств в умовах скорочення попиту і високої конкуренції між виробниками продукції висуває високі вимоги до організації діяльності та сприяння результативності. Так, кризові умови спонукають до максимально ефективного управління витратами підприємства, ринок вимагає зниження цін на продукцію, скорочення термінів постачання, підвищення якості продукції й забезпечення високого рівня сервісу. Важлива роль у цьому належить також ІТ-технологіям та інформаційному забезпеченню.

Рисунок 2

Динаміка доходів ринку ІТ-технологій у світі за 2005–2016 рр.,
трлн. євро

Примітка: * прогнознi дані.

Джерело: <http://www.statista.com/statistics/268584/worldwide-ict-revenue-since-2005/>.

Для виконання вимог ринку і забезпечення конкурентоздатності підприємства змушені знижувати витрати, оптимізувати запаси та рівень незавершеного виробництва, скорочувати тривалість виробничих циклів і підвищувати ефективність виробничих процесів. Реалізація цілей потребує застосування інноваційних методів управління та технологій удосконалення управлінських процесів. Організація управління має прямий вплив на діяльність усіх систем підприємства як при обґрунтуванні мети, так і при її коригуванні, прийнятті рішень та при контролі за ходом їх реалізації. Водночас актуальною є потреба у вичерпній, точній і якісно обробленій інформації та знаннях, необхідних як для діяльності підприємств, їх об'єднань, так і для управління ними. Забезпечення такою інформацією залежить від функціонуючих на підприємствах інформаційних систем та інформаційних технологій. Проведений аналіз дав змогу виокремити основні проблеми, які перешкоджають повноцінному використанню інформаційного потенціалу господарюючих підприємств при прийнятті управлінських рішень.

У процесі аналізу й оцінювання ситуації проведено експертне оцінювання. Експерти вибирали представників управлінських підрозділів машинобудівних підприємств Хмельницької області. Вони визначали основні проблемні аспекти у розвитку сучасних інформаційних систем на українських

підприємствах. Результати аналізу думок експертів щодо існуючих проблем узагальнено у табл. 1.

Результати експертного опитування підтверджують те, що інформаційні системи та технології потребують обґрунтування чіткої ефективної стратегії розвитку і забезпечення функціонування. Адже кожне підприємство має індивідуальні інформаційні потреби, обсяги та види необхідної економічної інформації, залежно від яких визначаються цілі й завдання інформаційної інфраструктури підприємства. Для того, щоб попередити існуючі ризики і подолати проблеми, необхідно визначити, яке співвідношення видів інформації використовується при прийнятті управлінських рішень. Тому потрібно виокремити види інформації, що використовуються керівництвом машинобудівних підприємств та їх об'єднань чи регіональних структур.

Таблиця 1

Проблемні аспекти використання інформаційних систем та інформаційних технологій на підприємствах машинобудування Хмельницької області

Причини невдоволення	Кількість респондентів, %
Форми подання інформації недосконалі, що ускладнює процес її сприйняття.	81
Значні затрати часу для пошуку необхідної інформації.	43
Інформаційні технології й забезпечення не адаптовані до специфіки діяльності підприємства, тому вони потребують додаткового часу на конкретизацію та вдосконалення елементів.	31
Існуючі інформаційні системи підприємств не мають гнучкої структури, що ускладнює процес використання інформації за умови змін у бізнес-середовищі чи законодавстві.	28
Відсутність єдиного інформаційного середовища для автоматизації.	42
Не всі функціональні можливості інформаційних технологій використовуються повною мірою.	23
Часто обмежений чи недостатній обсяг інформації для обґрунтування і вибору управлінських рішень.	83
Часто несистематизована й необ'єктивна інформація.	51

Сприяння розвитку інформаційних систем суб'єктів господарювання стимулювання вітчизняного ринку ІТ-технологій на рівні держави передусім у вигляді ліберальної фіскальної політики можуть мати вирішальне значення для розвитку українських товаровиробників та формування потужного джерела збільшення ВВП.

3. Результати досліджень

Таким чином, проведені теоретичні дослідження сучасних фундаментальних праць вчених за різними напрямками оцінки соціально-економічного розвитку країни дають змогу зробити обґрунтований висновок, що на сьогодні перед Україною постала проблема вибору нової моделі економічного розвитку, з допомогою якої національна економіка у стислі терміни змогла би увійти у світовий економічний простір з високим рівнем цивілізації, прогресу і добробуту. Проте для її побудови необхідно здійснити важливий перехідний етап – вихід із гострої політичної та економічної кризи, який має бути реалізований у короткі терміни з науково обґрунтованою економічною політикою і розробкою державних програм соціально-економічного розвитку в розрізі напрямів, що забезпечують цілісність формування стратегії розвитку національної економіки з відповідним пропорційним зростанням макроекономічних показників політичної, культурної, соціальної й еколого-природничої сфер країни.

На перехідному етапі важливою функцією державного регулювання є контроль та оцінювання процесу реалізації завдань перехідного етапу. До основних з них належать: 1) аналіз тенденцій зростання добробуту населення, формування ідеології й культури нового типу; 2) оцінювання конкурентоспроможності продукції та послуг на зовнішніх ринках, сприяння їх підвищенню; 4) аналіз показників розвитку науково-технічної й технологічної сфер; 5) оцінювання рівня інвестиційно-інноваційної активності регіонів і галузей; 6) оцінювання та аналіз стану галузей народного господарства, потенціалу їх розвитку.

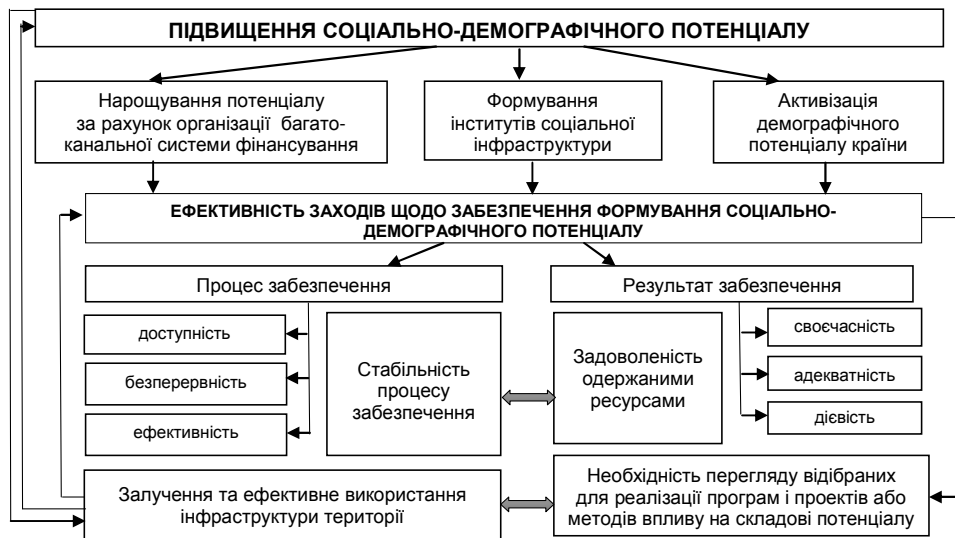
Головними напрямками державного регулювання мають бути: економічний, політичний, соціальний, природно-економічний, науково-технологічний, культурно-ідеологічний. Зокрема, діяльність передбачатиме: формування державних програм соціально-економічного розвитку в розрізі кожного напрямку; визначення критично допустимих прогнозних значень для найбільш важливих показників, пріоритетних галузей економіки; створення інститутів, структурних підрозділів, організацій і установ та ін. Відповідно, увагу слід приділяти реалізації ключових завдань державного регулювання соціально-економічних процесів для успішного завершення перехідного етапу: 1) визначення принципів подальшої реалізації політики соціально-економічного

розвитку на основі аналізу набутих досягнень; 2) встановлення стратегічних цілей для технологічного прориву; 3) довгострокове прогнозування соціально-економічного, науково-технічного й екологічного розвитку і факторів, які формують тенденції та зміни.

Враховуючи тенденції соціально-економічного стану останніх років, у країну, на нашу думку, передусім необхідно залучати такі типи інвестицій на модернізацію промисловості: інвестиції у фізичний капітал (обладнання, приміщення, розвиток промислової інфраструктури); інвестиції у технологічний капітал (наукові дослідження, інноваційні, конструкторські розробки); інвестиції у людський капітал (на навчання й управління), оскільки людський і соціальний капітал в економічно розвинених країнах забезпечують на сьогодні найвищі темпи економічного зростання. Зміну напрямку руху вектора соціально-економічного розвитку країни здатні здійснити прогресивні тенденції та фактори формування соціально-демографічного потенціалу. Модель ефективності зусиль держави щодо забезпечення соціально-демографічного потенціалу країни має інтегрувати ряд підсистем (рис. 3).

Рисунок 3

Модель ефективності забезпечення формування соціально-демографічного потенціалу країни

Досвід багатьох країн показує, що іноземні інвестиції сприяють більш раціональному використанню матеріальних і нематеріальних національних ресурсів. Так, функціонування іноземних компаній на національному ринку витісняє збиткові національні підприємства, що дає змогу перерозподіляти ресурси між рентабельними компаніями із сучасними технологіями виробництва; іноземні інвестиції приводять до підвищення конкуренції на вітчизняному ринку, що стимулює запровадження передової техніки, технологій, інновацій та підвищення ефективності їх діяльності. Позитивним результатом іноземних інвестицій може бути залучення до проектів багатьох виробників, постачальників, обслуговуючих підприємств, науково-дослідних й інших організацій. У такому разі залучення іноземних інвестицій стає каталізатором економічної активності, який підвищує резерви подальшого розвитку місцевого бізнесу і сприяє залученню в господарську діяльність не задіяних раніше місцевих інвестицій. Зарубіжний досвід також підтверджує, що стимулювання ефективності національної економіки відбувається в тому разі, коли іноземні інвестиції сприяють відродженню занедбаних, появі нових виробництв, виробничих структур та галузей. Відповідно, економічне зростання призводить до зниження інвестиційних ризиків і скорочення термінів окупності інвестицій.

Крім цього, під впливом державного регулювання процес структурних трансформацій економіки набуватиме системного характеру, тому доцільно одночасно здійснювати структурні реформи у соціальній, політичній та культурно-ідеологічній сферах. Зміни у соціальній сфері передбачатимуть трансформацію державної політики щодо підвищення доходів населення, вдосконалення системи охорони здоров'я та пенсійного забезпечення, поєднання соціальних програм із політикою зайнятості. В політичній сфері згадані процеси потребують створення передумов для дотримання норм Конституції України всіма верствами населення та швидких темпів зростання і реалізації інтелектуального потенціалу нової владної еліти, а також створення відповідного нормативно-правового та інституційного середовища. В культурно-ідеологічній сфері передбачається внесення змін у ціннісні установки суспільної свідомості, формування нової парадигми гуманітарного розвитку, яка полягає у відмові від ідеології споживання і ствердженні нових цінностей гармонії індивідуального й державного.

Саме комплексний підхід до вирішення на державному рівні окреслених проблем стане запорукою успішної модернізації економіки України та побудови власної моделі її економічного зростання. Тому головним фактором реалізації стратегічних напрямів розвитку національної економіки є її структурна перебудова на основі: підвищення пріоритетів інститутів взаємодії держави, науки і бізнесу; диверсифікації ефективних джерел інвестування інноваційних перетворень та процесів кластеризації економіки, зорієнтованих на високотехнологічні, інтелектуально-інформаційні й наукомісткі виробництва з якісною продукцією, яка користується високим попитом на світовому ринку.

Отже, важлива передумова вирішення ряду соціально-економічних проблем на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки – це стимулювання інвестиційної діяльності. Залучення інвестицій у промисловий комплекс можливе при позитивній динаміці реальних інвестицій як складової суспільних ресурсів, яка забезпечує безперервність відтворювального процесу в простій чи розширеній формі. Інвестиційний клімат в Україні продовжує залишатись малопривабливим, внаслідок чого можна спостерігати переміщення капіталу з країни, послаблення банківської системи, зростання боргів і боргової залежності вітчизняної економіки від зовнішнього фінансування, розбалансованість торговельного балансу та державного бюджету, фінансову й економічну залежність від МВФ. Разом з тим, з економіки України за її межі виведено обсяг фінансових ресурсів, який за сьогоднішнім курсом перевищує річний обсяг ВВП, що свідчить про втрату країною реальних інвестицій, сформованих за рахунок більш вигідних для країни внутрішніх джерел (В. М. Геєць, 2015).

Ще одним важливим напрямом формування ключових компонентів ефективної економічної політики для забезпечення подальшого соціально-економічного зростання країни є формування кластерних об'єднань. Кластери можна вважати новим видом виробничо-господарської моделі, побудованої на взаємодії та співпраці промислових, торговельних підприємств, фінансово-кредитних і освітньо-наукових установ (М. Войнаренко, 2013). Досвід економічно розвинених країн світу підтверджує підвищення конкурентоспроможності національної економіки, побудованої на механізмах кластеризації. З огляду на це постає необхідність формування кластерних систем, здатних забезпечити трансформацію інноваційних факторів в основне джерело економічного зростання. Крім цього, кластери передбачають комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання учасників в одних сферах допомагають успішно проводити конкурентну боротьбу в інших. Для України це стає ефективним напрямом розвитку економіки і підтримки її на високому рівні в системі міжнародних економічних відносин.

Кластерні об'єднання активізують інноваційну діяльність у регіонах через пошук на певних територіях інноваційних продуктів та виявлення резервів для їх виробництва з використанням новітніх технологій і дають змогу покращити регіональне соціально-економічне становище за рахунок більш ефективного використання та перерозподілу ресурсів, зниження цін на життєво необхідні для населення регіону послуги і матеріальні цінності, створення додаткових робочих місць та ін. Проте в Україні кластери не проявили себе як потужні економічні системи, які суттєво підвищують конкурентоспроможність національної економіки на внутрішніх і зовнішніх ринках. Це пояснюється необхідністю їх державної підтримки, що насамперед потребує розробки обґрунтованої кластерної політики як складової економічної політики держави, здатної забезпечити інноваційний підхід державного регулювання нового напрямку економічного розвитку (М. Войнаренко, 2013).

Упродовж останніх десятиліть у багатьох країнах світу розробляються кластерні стратегії, мета яких полягає в інтеграції фінансового й інтелектуального капіталів та реалізації конкурентних переваг національної економіки (M. J. Enright, 1992). Метою кластерної стратегії має бути, з одного боку, стимулювання кластерних ініціатив всіх рівнів (регіональних, національних і міжнародних), а з іншого – сприяння розвитку вже функціонуючих кластерів. Основні фактори впливу реалізації кластерної стратегії, на наш погляд, полягають у такому: визначення у кластерах найбільш конкурентоспроможних компаній і фірм, в яких побудована власна стратегія розвитку; забезпечення умов для формування стабільних джерел фінансування; залучення до кластерних структур малого бізнесу, науково-дослідних і навчальних організацій; створення науково-дослідних центрів.

Для формування обґрунтованої кластерної стратегії як складової економічної політики держави важливого значення набуває систематизація наукових надбань у сфері кластеризації з метою визначення напрямів державної підтримки кластерів у довгостроковій перспективі. Інструменти державної політики мають бути спрямовані на усунення перешкод у формуванні кластерів, удосконаленні інфраструктури, спрощенні механізму залучення джерел фінансування та зовнішніх інвестицій і усуненні обмежень у запровадженні інновацій.

Слід також врахувати, що високий рівень конкуренції на світовому ринку, її вплив на регіональний розвиток та розвиток національної економіки зумовлюють необхідність створення в Україні інституцій, які би забезпечували і координували функціонування промислового комплексу та його зовнішніх економічних зв'язків, передусім кластерних об'єднань, їх страхового, фінансового, законодавчого й інформаційного обслуговування.

Висновки

Основу соціально-економічної системи кожної країни становлять процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ, які мають динамічний характер та потребують чіткої координації й спрямування на досягнення певних цілей. Незважаючи на високий світовий рівень розвитку науки і техніки, для кожної країни неможливо розробити загальновізані стандарти розвитку та шляхи досягнення прогресу, але для побудови нової економічної системи необхідною умовою є використання досвіду світової практики.

Сучасні соціально-економічні системи з високим рівнем розвитку характеризуються приватною формою власності на матеріальні ресурси, еволюційним розвитком форм власності й їх прогресивною взаємодією та якісним

конкурентним механізмом. Трансформаційні процеси в Україні, спрямовані на побудову нової економіки, в переважній більшості супроводжуються проблемними соціально-економічними і кризовими явищами затяжного характеру. Це свідчить про те, що в нашій державі немає чітко визначеної моделі соціально-економічного розвитку, а також не розроблені механізми державного регулювання трансформаційних процесів для побудови стратегії та тактики в досягненні цілей економічного зростання, що потребує проведення подальших теоретичних досліджень, аналізу і визначення теоретичних концепцій побудови цивілізованого суспільства.

На підставі результатів проведених досліджень особливостей соціально-економічного розвитку України ми дійшли висновку, що для побудови сучасної соціально-економічної системи держави доцільно розробити виважену ефективну державну економічну політику перехідного етапу до втілення реальних моделей, визначених науковцями, яка базувалася би на науково обґрунтованих результатах досліджень економічного розвитку та зростання економіки країни, з орієнтацією на високотехнологічні галузі й конкурентоспроможні продукти. Наявний інтелектуальний і науково-технічний потенціал створює передумови для реалізації визначеної мети. Пріоритетні завдання країни щодо європейської інтеграції підтверджують, що така мета має стати основою не лише економічної стратегії держави, а й політичної консолідації суспільства.

Для забезпечення подальшого розвитку України в найближчій перспективі пропонуємо реалізацію таких заходів: запровадження в нашій державі моделі економіки з підвищенням соціальних стандартів населення; визначення вимог для власників приватизованих підприємств з перспективами інвестиційно залежного характеру їх майбутнього функціонування та примноження кількості робочих місць; сприяння формуванню кластерних структур як конкурентоспроможної організаційної форми територіально-галузевої моделі виробництва і нового елементу державної економічної політики, спрямованої на забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів; створення в Україні інституцій, які би сприяли появі й координували функціонування кластерних об'єднань та їх зовнішніх економічних зв'язків для пошуку точок економічного зростання регіонів і забезпечення протистояння негативним впливам високого рівня конкуренції на світовому ринку; в новій інвестиційно залежній моделі економіки зростання, яка має сформуватися в найближчий період, винятково на ринкових засадах забезпечення розвитку фінансового сектору економіки України; повернення виведених за кордон коштів, які належать державі; розроблення механізму збільшення обсягів інвестування коштів у наукові розробки та дослідження, в розвиток ІТ-технологій, в інфраструктурні проекти, екологічні й інші інновації; забезпечення формування державної соціальної підтримки в напрямі посилення впливу для зменшення нерівності та подолання бідності населення, підвищення його добробуту; формування ефективної політики держави в духовній і культурній сфері, що має ключове значення для успішної трансформації вітчизняної економіки.

Список використаної літератури

1. Украина. ВВП, Всемирный банк, 15.12.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www./news/money/vsemirnyy-bank-prognoziruet-rost-vvpr-ukrainy-v-2018-2020-godu-226349.html.
2. Геєць В. М. Вихід з кризи / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6 (611). – С. 13–15.
3. Гриценко А. Экономическая политика Украины: институциональная и структурная составляющие / А. Гриценко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – 2014. – № 1. – С. 70–79. – (Серія: Економічна).
4. Зверяков М. И. Об изменении модели экономического развития / М. И. Зверяков // Экономика Украины. – 2015. – № 6 (635). – С. 41–49.
5. Коротков Е. М. Антикризисное управление / Е. М. Коротков. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 423 с.
6. Гаврилко Т. О. Управління діяльністю підприємства в умовах кризи / Т. О. Гаврилко, Д. О. Лабунський // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – № 26. – С. 1–8.
7. Лібанова Е. М. Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства / Е. М. Лібанова // Вісник НАН України. – 2010. – № 8. – С. 3–14.
8. Полінкевич О. М. Чинники формування випереджального розвитку підприємств в умовах глобальної світової кризи / О. М. Полінкевич // Економічний часопис – XXI. – 2016. – № 1–2 (156). – С. 59–62.
9. Тарасевич В. М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи / В. М. Тарасевич // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 4–17.
10. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. Я. Яковец. – М. : Наука, 1999. – 449 с.
11. Інформаційні ресурси [Електронний ресурс] / Ін-т екон. і прогноз. НАНУ. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/?lang=ru>.
12. Войнаренко М. П. Форми й принципи взаємодії державних, підприємницьких та інституційних структур. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / М. П. Войнаренко ; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – 798 с.
13. Voynarenko M. P. Clusters in the Institutional Economics / M. P. Voynarenko. – Wloclawek : ESFII, Poland, 2014. – 335 p.

14. Гончар О. І. Актуалізація управління потенціалом підприємства за умов євроінтеграції / О. І. Гончар. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – 333 с.
15. Геєць В. М. Від квазіринку до ринку та інвестиційного зростання / В. М. Геєць // Дзеркало тижня. – 2015. – № 30 (226). – С. 7.
16. Еремін Д. Информационные технологии в Украине [Электронный ресурс] / Д. Еремін. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
17. Войнаренко М. Кластерні об'єднання: міжнародний досвід та українські реалії / М. Войнаренко, А. Береза // Економіст. – 2013. – № 10. – С. 27–30.
18. Enright M. J. Why Clusters are the Way to Win the Game / M. J. Enright // World Link. – 1992. – № 5. – P. 24–25.

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2018 р.